

יחס התורה וההלכה לאנשים עם מוגבלויות לאור התפתחויות המדע והמוסר

מתוך אתר: בית הלל, הנהגה תורנית קשובה

<http://www.beithillel.org.il/show.asp?id=66945#.WasR5ciGPIW>

מאמר זה נכתב שבועות ספורים בלבד לאחר פטירתו של פרופ' ראובן פוירשטיין ז"ל, אשר פיתח שיטות טיפול ייחודיות, האמין ביכולת האדם להתגבר על מגבלותיו, ותרם לשילובם בחברה של רבבות אנשים עם מוגבלויות בכל רחבי העולם. רק לפני מספר חודשים זכינו, חלק מחברי ארגון רבני בית הלל, לשמוע את פרופ' פוירשטיין ז"ל מתייחס לנושא שבו עוסק מאמר זה. חלק מדבריו משולבים כאן. המאמר מוקדש לעילוי נשמתו, בהוקרה על תרומתו לתיקון עולם.

תקציר

ערך השוויון הינו ערך יסודי בחברה המודרנית, הכולל בתוכו תביעה ליחס שוויוני לאדם עם מוגבלות. אולם התורה אוסרת על כהן בעל מום לעבוד במקדש. האם איסור זה מלמד על יחס כללי של התורה כלפי אנשים עם מוגבלויות, יחס המגביל את מקומם בחברה ובקיום המצוות? מקורות שונים בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, מלמדים שבאופן מכוון הבריאה נראה בצורה לא שלמה, ותפקידו של האדם להשתתף עם הקב"ה ולהשלים את הבריאה, הן בתחום החברתי-מוסרי והן בתחום המדעי.

כשם שבעבר שינויים חברתיים ומדעיים הביאו לשינוי במעמדו של אדם עם מוגבלות כלשהי מבחינה הלכתית, כך גם היום אנו מחויבים להחמיר בהלכה בכבודו של אותו אדם, לקיים בירור הלכתי בשאלות העומדות על הפרק, ולהביא לכך שבקהילה ובחברה נתייחס כראוי לכל אדם עם מוגבלויות ונפעל לשילובו.

הקדמה

שאלת היחס לאנשים עם מוגבלויות היא אחת השאלות המאתגרות ביותר בעולם התורה וההלכה כיום. אידיאל השוויון והתביעה לשלב אנשים עם מוגבלויות בקהילה הם ערכים יסודיים ביותר בחברה המודרנית, שרגישותה המוסרית לערכים חברתיים גבוהה מכל מה שידענו בעבר. יתרה מכך: הפיתוחים הטכנולוגיים והרפואיים, יחד עם שיטות טיפול שהתפתחו ברבות השנים, מסייעים לאנשים אלה להתגבר על קשיים ומכשולים שעליהם לא יכלו להתגבר בעבר. ברם, כאשר באים לבחון את עמדת התורה וההלכה בסוגיות הללו, אנו מוצאים לכאורה יחס נחות כלפי אנשים עם מוגבלויות. התורה מקדישה פסוקים שלמים כדי לתאר את האיסור על בעלי מומים לשרת בקודש: "דַבֵּר אֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר אִישׁ מִזֶּרְעֶךָ לְדֹרְתָם אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוֹם לֹא יִקְרַב לְהִקְרִיב לְחֶם אֶל־לֶחֶי" (ויקרא כא, יז). יתר על כן: התורה מגדירה את עבודת בעלי מומים

בבית המקדש כחילול הקודש: "אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו ולא יחלל את מקדשי כי אני ה' מקדשם" (ויקרא כא, כג). ההלכה אוסרת על אנשים עם מוגבלויות לשמש בתפקידים שונים, כגון שליח ציבור, וישנם אנשים עם מוגבלויות פיזיות או קוגניטיביות שכלל לא מחויבים במצוות, כגון החרש והשוטה.

האם לאור המוסר המשתנה והמציאות הטכנולוגית והרפואית החדשה, ישתנה גם יחסה של ההלכה לאנשים עם מוגבלויות? האם יש לתורה אמירה ייחודית בנושא, שתוכל לתרום לבניית חברה צודקת יותר ומוסרית יותר?

א. התפתחות המוסר הטבעי

על פי משנתו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק, התפתחות המוסר הטבעי היא חלק אינטגרלי מתהליך הגאולה ומתיקון העולם. יסודות אלו מופיעים במקומות רבים בכתבי הרב קוק, בין היתר בחיבורו **חזון הצמחונות והשלום**. כך, לדוגמה, על מצוות כיסוי הדם כותב הרב קוק שמטרת המצווה היא להפגין בושה על המצב הלא-מוסרי של האנושות, שבו אנו נאלצים לשחוט בעלי חיים לצורכי אכילה: "... כיסוי דם החיה והעוף היא כמו מחאה א-להית, לעומת ההיתר התלוי ביסודו במצב הנפש המקולקלת של האדם 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו' ... באין שום רעיון של התנגדות פנימית, מצד רגש הטוב והצדק, אמרה תורה: **כסה הדם, הסתר בושתיך ורפיון מוסריותך, אע"פ שלא הגיע האדם עדיין למדרגתו הראויה לו, לתן למוסר נשגב כזה מהלכים בחיים המעשיים בפועל, ולא בא עדנה עד גבול החסידות של ההערה השכלית הזאת, להשכיל ולחוש יפה שאין ראוי לטול חייה של כל נפש חיה ומרגשת מפני צרכו ותאותו**".

לדברי הרב קוק, המוסר העולמי יתעלה עד כדי כך שלא נוכל לשחוט בעלי חיים אפילו כקרבת בבית המקדש: "אמנם בהגיע תור האנושות לצעדים היותר רמים, בהרפא כליל המח של הנפילה המוסרית, שגרמה את הצורך של שימת איבה ... בין האדם לכל החי, אז מברכת הטבע, מיתרון המוסר וטוב ההנהגה ... ימלא האדם אמץ וחיל, ער לאין צורך לשימוש אכילת בשר מצד העמקת חוזק כחות גופו. ותכונת המוסר תתרומם כל כך עד כדי הערת **הצד החיובי של משפט בעלי החיים ביחשו של האדם אליהם**, על העת ההיא שהיא ראש פסגת הגעת הקולתורה הטהורה, אמרו חז"ל דברם הגדול, שהוא גדול ומפליא 'כל הקרבנות בטלין לעתיד לבא' (תנחומא אמור יט)". מן הדברים הללו אנו למדים שאם היחס לקרבנות מן החי ישתנה בבית המקדש העתידי לאור התפתחות המוסר הטבעי, לא מן הנמנע שגם היחס לבעלי מוגבלויות ישתנה.

זוהי דוגמה אחת מני רבות לכך שבדור של גאולה, עלינו לחדד את החושים המוסריים שלנו. העובדה שסוגיית בעלי המוגבלויות הפכה היום אקוטית יותר מבעבר, לא בהכרח נובעת מכך

כיום יותר מקרים של בעלי מוגבלויות, אלא בעיקר בגלל הרגישות המוסרית הגבוהה של החברה שלנו. אם אנו מאמינים שאנו חיים בתקופה של "ראשית צמיחת גאולתנו", הפן המוסרי חייב לבוא לידי ביטוי משמעותי יותר בהכוונה התורנית-מוסרית, בקהילה ובפסיקת ההלכה, ובפרט בנושא כאוב זה.

ב. שותפות האדם בשכלול הבריאה

במדרש מובא דיון בין רבי עקיבא וטורנוסורפוס:

"שאל טורנוסורפוס הרשע את ר' עקיבא: איזה מעשים נאים, של הקב"ה או של בשר ודם? אמר לו: של בשר ודם נאים. אמר לו טורנוסורפוס: הרי השמים והארץ יכול אדם לעשות כיוצא בהם? אמר לו ר' עקיבא: לא תאמר לי בדברים שהם למעלה מן הבריות, שאין שולטין בהם, אלא בדברים שהם מצויים בבני אדם. אמר לו: למה אתם נימולים? אמר לו: אף אני הייתי יודע שאתה עתיד לומר לי כן, לכך הקדמתי ואמרת לי: מעשי בשר ודם הם נאים משל הקדוש-ברוך-הוא. הביא לו ר' עקיבא שיבולים וגלוסקאות, אמר לו: אלו מעשי הקדוש-ברוך-הוא ואלו מעשה בשר ודם - אין אלו נאים? הביא לו אניצי פשתן וכלים מבית שאן, אמר לו: אלו מעשה הקדוש-ברוך-הוא ואלו מעשה בשר ודם - אין אלו נאים? אמר לו טורנוסורפוס: הואיל והוא חפץ במילה, למה אין הוולד יוצא מהול מעי אמו? אמר לו ר' עקיבא: ולמה שררו יוצא עמו- לא תחתוך אמו שררו? (תנחומא תזריע, ה').

השקפת העולם הרומאית-אלילית, כפי שבאה לידי ביטוי בדבריו של טורנוסורפוס הרשע, מתארת עולם טבעי, עולם שמקבל את הטבע כמות שהוא: מה שהטבע נתן זה מה שיש. על כן, אם אדם נולד לא נימול, אין כל רשות למול אותו, שהרי לא כך הוא נולד. שורשיה של השקפה זו בתפיסה האלילית, לפיה הא-לוהות היא הטבע, ולכן אף אדם אינו יכול לעשות דבר כנגד גזר דינו של הטבע.

מול טורנוסורפוס עומד רבי עקיבא, הטוען שהטבע אינו חזות הכל. הא-לוהות אינה הטבע; היא אולי שוכנת בטבע, אך היא אינה זהה לו. יש לאדם כוח לשנות ולשפר את הטבע, להעלות אותו למדרגה גבוהה יותר. האדם אינו משועבד לטבע. הוא נפגש עם הא-לוהות דרך הטבע, אך לאדם יש תפקיד מפתח במפגש זה - עליו מוטלת החובה לרומם את הטבע באופן שבו יוכל להיפגש עם א-לוהים.

חשוב להדגיש: גישתם של הרומאים איננה גישה פאסיבית; די לראות את שרידי הבנייה האדירים שהשאירו אחריהם הרומאים בארץ ישראל. אך לצד כל אלה, ולצד כל הפיתוח והתיעוש שהרומאים קידמו, הם לא האמינו שבכוחו של האדם לשנות את המציאות הנתונה ולרומם אותה. האדם, מבחינתם, הוא אך ורק נתין בממלכת הטבע, ולא להיפך. התפיסה

האלילית גורסת שהאדם עומד אל מול טבע אלוהי שבריאתו כבר הושלמה, שכבר אי אפשר באמת לחדש בו ולשנות אותו.

על פי היהדות, האדם אינו רק נתין בממלכת הטבע, אלא שותף מלא בממלכת הבריאה. היהדות לא מסתכלת על העולם כעל עולם טבעי אלא כעל עולם נברא, אך זהו עולם שבריאתו לא הושלמה, עולם שהקב"ה הותיר לאדם את המשימה לפתח, לשכלל ובעיקר לרומם אותו, כדי שכל בשר יוכל להיפגש עם "אדון העולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא".

כך כותב הרב סולוביצ'יק בספרו **ימי זיכרון**: "בראשית ברא אלוהים את השמים והארץ- רק את ההתחלה עשה הקב"ה **ואילו הגמר- הוא תפקיד האדם**". (ימי זיכרון, ספריית אלינר, עמ' 88).
אנו נתבעים לשפר ולרומם את העולם ואת החיים בו. כל חידוש שמתחדש בעולם מחייב אותנו לראות כיצד אנו אותו, ויחד אתנו עוזרים לעולם להתעלות לקראת המפגש עם הקב"ה.
כך גם ביחס לאנשים עם מוגבלויות. אנו יודעים היום על התחום הזה הרבה יותר ממה שידענו בתקופות קודמות. חייהם של אנשים עם מוגבלויות הם חיים טובים ומלאים יותר מאשר בימים עברו. היחס שלנו כלפי אנשים אלו הוא יחס שונה לחלוטין מכפי שהיה מקובל רק לפני עשרות שנים. אנו מבינים שאנשים עם מוגבלויות נבראו בצלם א-להים ממש כמו כל אדם אחר, והם ראויים להיות חברים שווים ואף מנהיגים בחברה, כפי שעולה מדברי רבי יוסף בכור שור (מבעלי התוספות) על דברי ה' למשה "מי שם פה לאדם" (שמות ד' י"א): "כלומר, אם הייתי רוצה, היית מדבר יפה, אבל אני איני רוצה, שזה כבודי, שאדם שאין לו לא פה ולא לשון יעשה שליחותי, וישלים חפצי, ויעשה על ידו דבר גדול כזה".

ג. שכלול הבריאה מבחינה מוסרית וחברתית

אנו מוצאים דיון נוסף בין רבי עקיבא וטורנוסרופוס:
"וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את ר"ע: אם א-להיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם? אמר ליה: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם. אמר ליה: אדרבה, זו שמחייבתן לגיהנם! אמשול לך משל, למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין, וציוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו. כששמע המלך לא כועס עליו? ואתם קרויין עבדים, שנאמר: 'כי לי בני ישראל עבדים'. אמר לו ר"ע: אמשול לך משל, למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין, וציוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו. כששמע המלך לא דורון משגר לו? ואנן קרויין בנים, דכתיב: 'בנים אתם לה' א-להיכם'" (בבא בתרא י"ע"א).
שני דגשים מיוחדים יש במדרש זה.

ראשית, רבי עקיבא מלמד אותנו שאת היחס הראוי לברואיו של הקב"ה אנו לומדים לא רק ממצוות התורה; המוסר הטבעי חייב גם הוא להיות חלק ממה שמעורר אותנו לפעול לתיקון הבריאה. לפעמים המוסר הטבעי דורש מאתנו להקשיב לתביעה מוסרית חדשה, שתעשה קורת רוח למלכו של עולם. זאת משום שאנו לא רק עבדיו של הקב"ה, אנו גם הבנים של אבינו שבשמים; חובה עלינו לדאוג באהבה לכל בניו של הקב"ה, גם לאלה שנקודת המוצא שלהם ביחס לאחרים היא חלשה.

שנית, לא מדובר כאן על שכלול הבריאה מבחינה חומרית, אלא על צדק חברתי. לא נראה לפרש שכוונת הגמרא היא שאדם אחד נברא בחיסרון יחסי לרוב בני האדם, כדי שאחרים יוכלו לראות בו אמצעי להציל אותם מעונש. נראה שהכוונה היא לתאר עיקרון מרכזי בחברה מתוקנת: זוהי חברה שבה יש רגישות, נתינה ומאמץ לצמצם את הפערים הקיימים בה. עם זאת, יש לשים לב לצרכיו הייחודיים של כל אדם. לעתים, התייחסות שווה לכל אדם, תוך התעלמות מן המגבלות והצרכים המיוחדים של אנשים מסוימים, דווקא מעכבת את תיקון החברה. עלינו לחתור לאיזון הטוב ביותר בין השוויון הבסיסי בין כל בני האדם לבין תשומת הלב לייחודיותו של כל אחד ואחד.

ד. שכלול הבריאה באמצעות המדע והרפואה

גם להתפתחות המדע, הטכנולוגיה והרפואה יש חלק משמעותי בתיקון עולם. נבואות הגאולה עוסקות בין השאר ברפואה שתגיע לעולם כחלק מתהליך התיקון שלו, כפי שדרשו חז"ל על הפסוק בנבואת מלאכי: **"מוצאין אנו עשרה דברים עתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבא... ואפילו אדם חולה הקב"ה גוזר לשמש ומרפא, שנא' (מלאכי ג' כ') וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה"** (שמות רבה ט"ו). דברים דומים מופיעים בזוהר (פרשת מקץ ר"ג ב' בתרגום חופשי): **"ועל זה עתיד הקב"ה לגלות את אור השמש ולהאיר לישראל, דכתיב: 'וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה', שבשמש היא יתרפאו כולם מאחר שבזמן שישראל יקומו מעפר יהיו בהן חגרים ועיוורים והקב"ה יאיר להם מאותה השמש להתרפאות בה"**.

הרפואה שתגיע לעולם ותביא לתיקונו אינה נסית בהכרח; היא יכולה בהחלט להיות טבעית, בדמות ההתפתחויות המדעיות שפיתח המין האנושי. כך הגדיר זאת הרב קוק (אורות הקודש ב', עמ' תקס"ג): **"בין כך וכך חובת האדם בצורתו המדעית לרומם את עבודת האדמה משפלותה, וזה עושה אור ה' במדע האנושי, ועתידין כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע, הקרקע תצא מקללתה בחלקה היותר גדול, מפני שהחכמה תגאלנה"**. הקללות בהן קולל העולם עשויות להתבטל בעקבות פיתוחי המדע של האדם, שבאים בזכות הארה א-לוהית שיורדת לעולם בכל דור ודור. אם בעבר אנשים עם מוגבלויות היו נטל על החברה ונתפסו

כגורם שלילי, בדור של גאולת העולם, זוהי זכות לחברה המסוגלת להעניק לאנשים הללו כלים להתגבר על המכשולים ולהשתלב בתוכה. זכינו לפגוש בדור שלנו בעולם שליח שהביא לאנושות את אור ה' בסוגיה זו, פרופ' ראובן פוירשטיין ז"ל, שבעזרת משנתו ותורתו זכו רבבות בכל רחבי העולם להתגבר על מוגבלויותיהם ולהשתלב בחברה.

העובדה שנקודת הפתיחה של התורה היא עמדת הנחיתות של אנשים עם מוגבלויות איננה סוף פסוק. התורה מציבה נקודת מוצא לפיה אנו חיים בעולם מקולקל שיש בו פגמים ומוגבלויות, ותפקיד האנושות הוא לקדם את הבריאה ולפתח אותה, לתקן את הפגמים והלקויות שבה ובכך להשלימה, כפי שאמרו חז"ל: **"אשר ברא א-להים לעשות. יעשה אין כתיב כאן אלא לעשות, שהניח כח בהם לעשות"** (מדרש אגדה [בבב] בראשית פרשת בראשית פרק ב). על האנושות לפעול לצמצם את הפערים בין בני האדם, ולסייע לאנשים עם מוגבלויות להתגבר על מוגבלותם, וכך להביא לתיקון עולם.

ה. שילוב אנשים עם מוגבלויות בקהילה

כפי שצוין לעיל, על פי ההלכה, אנשים עם מוגבלויות מסוימות מנועים לכאורה מלשמש בכמה תפקידים, כגון עליית כהנים לדוכן. מקור הדיון במשנה ובגמרא במסכת מגילה (כד ע"ב), וכך כותב הרמב"ם (הלכות תפילה ונשיאת כפים, פרק ט"ו ה"ב): **"המומין כיצד? כהן שיש מומין בפניו או בידיו או ברגליו כגון שהיו אצבעותיו עקומות או עקושות ... לא ישא את כפיו לפי שהעם מסתכלין בו"**. בעלי המום פסולים מלעלות לדוכן, מחשש שאנשים יסתכלו עליהם במהלך ברכת כהנים, והדבר יסיח את דעתם בשעת הברכה.

הגמרא שם מביאה עדויות על מקומות שבהם בעלי מומים היו עולים לדוכן, ומציינת שהסיבה לכך היא שאותם אנשים היו בגדר של "דש בעירו", כלומר, הם היו מוכרים בעיר שלהם, ולכן המום שלהם לא היה נחשב תופעה יוצאת דופן. כך ממשיך וכותב הרמב"ם: **"מי שהיה רירן יורד על זקנו בשעה שהוא מדבר וכן הסומא באחת מעיניו לא ישא את כפיו, ואם היה דש בעירו והכל היו רגילים בזה ... מותר לפי שאין מסתכלין בו..."**.

הרדב"ז מחדד את ההלכה הזו בדיונו על עליית כהן עיוור לדוכן, ומסיק: **"דחולי זה נמצא הרבה במדינה זו ואינו דבר של תימא ... ראוי להתיר שאין העולם מסתכלין אלא בדבר של תימא הילכך אין כאן בית מיחוש"**.

מהלכה זו נובעת מסקנה מרתקת: אם החברה אינה רואה את האדם בעל המום כחריג, גם ההלכה אינה רואה אותו כחריג. אם החברה מקבלת את בעלי המוגבלויות ופועלת כדי לשלב אותם, גם יחסה של ההלכה אליהם משתנה.

דוגמה אחרת השייכת לענייננו היא בשאלה האם אדם בעל מוגבלות גופנית יכול להיות שליח ציבור.

המהרש"ל (ים של שלמה, חולין, פ"א סימן מ"ח) ציטט בעניין זה מתשובת מהר"ם (דפוס קרימונה סימן רמ"ט): "... פשיטא דראוי וראוי הוא, ואדרבה מצוה מן המובחר, דמלך מלכי המלכים חפץ להשתמש בכלים שבורים, ולא כדרך שרים בשר ודם, שנאמר (תהלים נ"א י"ט) 'לב נשבר א-להים לא תבזה', דאין נפסל במומין אלא כהנים עכ"ל", והוסיף: "ואני אבוא אחריו למלא את דבריו, דהא אפילו לויים שעבודתן בשיר בשילה ובית עולמים ... אין נפסלין אלא בקול ... כ"ש ש"ץ שלנו".

בעל ה"מגן אברהם" על השו"ע (או"ח סימן נ"ג סק"ח) הביא דעות שונות בשאלה זו: "מי שנפלו זרועותיו מותר להיות ש"ץ, שדרך הקב"ה להשתמש בכלים שבורים כדאמר במדרש ... אבל בזוהר אמור ע' קע"ג איתא דהא דקב"ה משתמש בכלים שבורים היינו דכא ושפל רוח, אבל מי שיש בו מום הוא פגום ... ולכן כהן בעל מום פסול לעבודה, וא"כ גם בש"ץ יש ליזהר". בעל ערוך השולחן (שם, ס"ט) הביא פוסקים נוספים שהתירו לו להיות שליח ציבור (של"ה, אליהו רבה).

דומה שבימינו ראוי להחמיר במידת הכבוד לכל אדם, ולהתיר לאדם בעל מוגבלות גופנית לשמש כשליח ציבור.

מבחינה ערכית, ניתן ללמוד מהלכות אלה לשאוף למצב שבו נתרגל לכך שאנשים עם מוגבלויות הם חלק אינטגרלי מהחברה. ככל שהתופעה הזו תהיה רווחת בקהילה, הקהילה תראה בה דבר שגרת, שאינו מושך תשומת לב מיוחדת. כך נשפיע על מעמדם ההלכתי של אנשים עם מוגבלויות, ונתרום לתיקון החברה והעולם.

פרק ו – למצוא את האוצר הגנוז באנשים עם מוגבלויות

לעתים, כשעוסקים בסוגיה הזו, יש צורך בשינוי בדרך שבה האדם הממוצע חושב על אנשים עם מוגבלויות, כדי להביא את החברה למצב שוויוני ומוסרי יותר.

בעקבות התפתחות שפת הסימנים, התקיים בסוף המאה ה-19 דיון ער בין הפוסקים בשאלת מעמדו של אדם חרש שלמד להשתמש בשפה זו. הרב עזריאל הילדסהיימר (ראש בית המדרש לרבנים בברלין, נפטר בשנת תרנ"ט/1899) הביא דעות שונות בנושא, וכתב את המשפט המרתק הבא על מחלוקת הרבנים בנושא: "... ונלע"ד עיקר הדבר תלוי בשאלה אם כח השכל של החרש לקוי באופן מוחלט או שהוא נורמאלי כשלעצמו וכעין אוצר גנוז" (שו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר חלק ב, אבן העזר, מילואים סימן נח). בימינו קשה להעלות על הדעת שניתן להתלבט בשאלה כזו, וכל הפוסקים מסכימים שלאדם חרש יש רק מגבלה גופנית, והוא בר

דעת לחלוטין לכל דבר ועניין. אולם עלינו להבין שעבור הרב הילדסהיימר ובני דורו, האפשרות שחרש ילמד ויתפקד כאחד האדם הייתה מפתיעה ומאתגרת ביותר! הרב הילדסהיימר נדרש לחשוב "מחוץ לקופסה", קופסה שעוצבה ונסגרה במשך דורות רבים, שבהם היה ברור לכולם שחרש איננו בר דעת, ובצדק, משום שלא הייתה אז דרך ללמדו דעת. יכולתו של הרב הילדסהיימר לחשוב "מחוץ לקופסה" של אותו דור הייתה שלב בתהליך ההכרה במציאות החדשה של חרש בר דעת. **השאלה העומדת בפנינו היא: מהי "היציאה מהקופסה" הנדרשת בדורנו כדי לפסוק הלכה בשאלות חברתיות-מוסריות ביחס לאנשים עם צרכים מיוחדים?**

סיכום

כעובדי ה', אנו מחויבים להשתתף עם הקב"ה במעשה בראשית ולהמשיך את תיקון העולם, בין היתר בשילוב מקסימלי ושוויון בין אנשים עם מוגבלויות לבין כלל החברה. עלינו ליצור תהליך של שינוי בחברה ביחס לאנשים עם מוגבלויות: ליצור אווירה שבה לכל אדם יהיה נוח להיות עם אנשים ששונים ממנו, ולמצות את הדרכים ההלכתיות לשילובם של אנשים עם מוגבלויות בקהילה באופן שווה.

מאמר זה הוא תשתית וקריאת כיוון לעיסוק תורני ביחס לאנשים עם מוגבלויות. מכאן ואילך נמשיך ונדון בעזרת השם בסוגיות מעשיות, הלכתיות וחברתיות, בתחום חשוב זה.